

Dual ta'limda pedagogik amaliyot natijalarini fan dasturlari mazmuniga qayta integratsiyalash mexanizmi

Umurov Zarif Latifboyevich –

Buxoro davlat pedagogika instituti professori,
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

E-mail: umurovzarif@buxdpi.uz

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5021-964X>

Annotatsiya. Maqolada dual ta'lim sharoitida pedagogik amaliyot davomida aniqlangan kasbiy qiyinchiliklar, mentor kuzatuvlari va talaba refleksiya qilishini fan dasturlari mazmunini takomillashtirish uchun dalil sifatida qo'llash muammosi tadqiq etilgan. Normativ-huquqiy hujjatlar hamda o'qituvchi tayyorlash dasturlarining yaxlitligi, amaliyot pedagogikasi, refleksiv amaliyot va chegaralararo o'rganishga oid ilmiy manbalar kontent-tahlil qilingan. "Qayta integratsiyalash" tushunchasiga mualliflik ta'rifi berilib, amaliy dalilni qayd etish, tasniflash, dastur natijasi bilan xaritalash, didaktik yechim tanlash, dastur elementini yangilash va keyingi amaliyotda verifikatsiya qilishdan iborat siklik mexanizm ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: dual ta'lim, pedagogik amaliyot, fan dasturi, qayta integratsiyalash, teskari aloqa, mentor kuzatuv, refleksiya, o'quv natijasi, triangulyatsiya, kasbiy kompetentlik.

Механизм обратной интеграции результатов педагогической практики в содержание учебных дисциплин в условиях дуального образования

Аннотация. В статье исследуется использование профессиональных затруднений, наблюдений наставника и рефлексии студента, выявленных в ходе педагогической практики, в качестве доказательной основы для совершенствования содержания учебных дисциплин. На основе контент-анализа нормативных документов и научных работ о целостности программ подготовки учителей, педагогике практики, рефлексивной практике и обучении на границах образовательных сред уточнено понятие обратной интеграции. Разработан циклический механизм, включающий фиксацию практических данных, их классификацию и триангуляцию, соотнесение с результатами обучения, выбор дидактического решения, обновление элемента программы и последующую верификацию.

Ключевые слова: дуальное образование, педагогическая практика, учебная программа, обратная интеграция, обратная связь, наставничество, рефлексия, результаты обучения, триангуляция, профессиональная компетентность.

A mechanism for reintegrating teaching practice evidence into course content in dual teacher education

Annotation. *The article examines how professional difficulties, mentor observations, and student reflection generated during school-based teaching practice can serve as evidence for improving university course content. It analyses regulatory documents and research on teacher-education programme coherence, pedagogies of practice, reflective practice, and boundary crossing. Reintegration is defined as a cyclical process comprising evidence capture, classification and triangulation, mapping to intended learning outcomes, selection of a didactic response, revision of a programme element, and verification during a subsequent practice cycle. The mechanism does not imply revising a course in response to every isolated case; revisions require recurrent and corroborated evidence.*

Keywords: *dual education, teaching practice, course programme, reintegration, feedback, mentoring, reflection, learning outcomes, triangulation, professional competence.*

KIRISH

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunida dual ta'lim nazariy qismni ta'lim tashkilotida, amaliy qismni esa ish joyida tashkil etish orqali zarur bilim, malaka va ko'nikmalarni egallashga qaratilgan ta'lim shakli sifatida belgilangan [1]. Qonunning 35-moddasi o'quv rejalari va dasturlari tegishli ta'lim bosqichining maqsad hamda vazifalari asosida ishlab chiqilishini, oliy ta'lim o'quv rejalari amaliyot nazarda tutilishini mustahkamlaydi [1]. Pedagogik ta'limda "4+2" tartibining joriy etilishi OTM mashg'ulotlari bilan maktab amaliyotini haftalik siklda yaqinlashtirdi; 2025-yildagi PF-73-son Farmon bilan bu tartib uchinchi va to'rtinchi bosqich talabalariga tatbiq etilishi aniqlashtirildi [2; 3].

Mazkur tashkiliy yaqinlik ikki yo'nalishli didaktik aloqani talab qiladi. Birinchi yo'nalishda fan dasturidagi nazariy va metodik mazmun maktabdagi kasbiy vazifaga ko'chiriladi. Ikkinchi yo'nalishda esa amaliyotda yuzaga kelgan, bir necha manba bilan tasdiqlangan kasbiy qiyinchiliklar fan dasturining natijalari, mavzulari, topshiriqlari yoki baholash vositalarini qayta ko'rib chiqish uchun dalil bo'lib xizmat qiladi. Birinchi yo'nalish mazmuniy sinxronlashtirishni, ikkinchisi qayta integratsiyalashni ifodalaydi. Amaliyotdan OTMga qaytuvchi aloqa tizimlashtirilmasa, mentor mulohazasi talabaning kundaligida, dars tahlili amaliyot papkasida, fan o'qituvchisining xulosasi esa alohida baholash qaydnomasida qolib ketadi. Natijada amaliy muhit taqdim etgan dalillar dastur darajasidagi qarorga aylanmaydi. Tadqiqotning maqsadi pedagogik amaliyot natijalarini fan dasturlari mazmuniga qayta integratsiyalashning tushunchaviy asoslari, dalil mezonlari va siklik didaktik mexanizmini ishlab chiqishdan iborat.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

K.Hammerness o'qituvchi tayyorlashdagi uyg'unlikni kurslar, klinik tajriba va umumiy pedagogik qarashlar o'rtasidagi aloqadorlik bilan izohlaydi hamda dastur uyg'unligini yaratish murakkab jarayon ekanini ko'rsatadi [5]. Bu yondashuv amaliyotni fanlardan ajralgan yakuniy bosqich emas, dastur mazmunini shakllantiruvchi tarkibiy manba sifatida ko'rish imkonini beradi. P.Grossman va hammualliflar professional amaliyotni o'qitishni "amaliyot reprezentatsiyasi", "amaliyotni tarkibiy qismlarga ajratish" va "amaliyotga yaqinlashtirilgan bajarish" tushunchalari orqali tahlil qilgan [6]. Mazkur ramka amaliyotda kuzatilgan qiyinchilikni umumiy "talaba qiynaldi" hukmi bilan emas, kasbiy

faoliyatning aniq komponenti – masalan, o'quvchi javobini talqin qilish, topshiriqni differensiallashtirish yoki formativ teskari aloqa berish bilan ifodalash zarurligini asoslaydi.

S.F.Akkerman va A.Bakker turli amaliyotlar chegarasida o'rganish jarayonlarini 181 ta tadqiqot sharhi asosida tahlil qilib, identifikatsiya, koordinatsiya, refleksiya va transformatsiya mexanizmlarini ajratgan [7]. OTM va maktab o'rtasidagi teskari aloqa koordinatsiya vositalari orqali ma'lumot almashish bilangina cheklanmay, tomonlarning faoliyatini refleksiya qilish va zarur hollarda dastur elementlarini transformatsiyalashga olib borishi mumkin. S.F.Akkerman va T. Bruining maktab-OTM hamkorligini institutsional hamda epistemologik chegaralarni kesib o'tish jarayoni sifatida ko'rsatadi [8]. D.Schön professional bilimning muhim qismi faoliyat jarayonida va faoliyatdan so'nggi refleksiya orqali shakllanishini asoslagan [9]. J.Biggs va C.Tangning konstruktiv muvofiqlik nazariyasida kutilayotgan o'quv natijalari, o'quv faoliyati va baholash topshiriqlarining mosligi talab qilinadi [10]. Shu nuqtayi nazardan, amaliyot dalili dasturga to'g'ridan-to'g'ri "yangi mavzu" sifatida qo'shilmaydi; avval u qaysi o'quv natijasi va faoliyat bilan bog'liqligi aniqlanadi. J.Hattie va H.Timperley teskari aloqaning ta'limdagi ta'sirini tahlil qilib, uni maqsad, joriy holat va keyingi harakatni bog'lovchi axborot sifatida tushuntiradi [11]. Biroq mazkur maqoladagi teskari aloqa faqat talabaga beriladigan fikr emas. U talaba, mentor va OTM o'qituvchisi yaratgan dalillarning fan dasturiga qaytishini ham qamrab oladi. Shunday qilib, individual teskari aloqa o'rganishni tuzatadi, dasturiy teskari aloqa esa takroriy dalillar asosida ta'lim mazmunini takomillashtiradi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Qayta integratsiyalash – pedagogik amaliyotda muntazam yig'ilgan va bir nechta manba orqali tasdiqlangan dalillarni fan dasturining kutilayotgan natijalari bilan xaritalash, aniqlangan bo'shliq sababini didaktik tahlil qilish hamda tegishli mavzu, topshiriq, o'qitish usuli yoki baholash vositasini asosli ravishda yangilashdan iborat siklik jarayondir.

Ta'rifdagi "dalil" oddiy fikr yoki yakka shikoyat emas. Dasturiy qaror chiqarish uchun ma'lumot aniq kasbiy harakatga tegishli, kuzatiladigan, kontekst bilan qayd etilgan, kamida ikki turdagi manba bilan solishtiriladigan va mavjud o'quv natijasiga bog'lanadigan bo'lishi kerak. "Qayta integratsiyalash" fan dasturini tez-tez o'zgartirishni ham anglatmaydi. Ayrim holat talabaga individual yordam, mentorlik yoki amaliyot sharoitini yaxshilashni talab qilishi mumkin; faqat takrorlanuvchi va dastur mazmuni bilan bog'liq bo'shliq dasturiy korreksiyaga asos bo'ladi.

Dalil manbasi	Qayd etiladigan obyekt	Dalilning kuchi	Noto'g'ri talqin xavfi
Mentor kuzatuv	Aniq dars epizodi va talabaning kasbiy harakati	Mezonli kuzatuv varaqasi va izoh birga mavjud bo'lsa yuqori	Mentorning shaxsiy uslubini yagona me'yor deb olish
Dars ishlanmasi va mahsulot	Maqsad, topshiriq, metod, differensiallashtirish, baholash	Reja bilan real bajarish qiyoslanganda yuqori	Faqat hujjatning tashqi rasmiylashtirilishini baholash
Talaba refleksiyasi	Qaror sababi, qiyinchilik, muqobil yechim	Boshqa dalillar bilan tasdiqlansa o'rta yoki yuqori	O'z-o'zini baholashni obyektiv o'lchov sifatida qabul qilish
OTM o'qituvchisi tahlili	Nazariy tushuncha va amaliy qaror orasidagi bog'lanish	Fan natijasi bilan aniq xaritalansa yuqori	Amaliy kontekstni hisobga olmasdan nazariy hukm chiqarish
O'quvchi ishlaridan namuna	Topshiriqning o'quvchi faoliyatida namoyon bo'lgan natijasi	Maxfiylik saqlanib, topshiriq bilan bog'lansa qo'shimcha dalil	Bitta o'quvchi natijasini talaba kompetentligiga tenglashtirish

Amaliyot ma'lumotini fan dasturiga qaytarishdan oldin besh mezon qo'llanadi. Birinchisi – aniqlik: dalil umumiy taassurot emas, kuzatiladigan kasbiy harakatni ifodalashi

kerak. Ikkinchisi – takroriylik: bir xil qiyinchilik turli talabalar, darslar yoki sikllarda takrorlangan bo'lishi zarur. Uchinchi – triangulyatsiya: mentor qaydi, talaba mahsuloti va refleksiya kabi kamida ikki xil manba bir-birini tasdiqlashi lozim. To'rtinchi – dasturiy aloqadorlik: muammo fan dasturidagi muayyan o'quv natijasi, mavzu, topshiriq yoki baholash vositasi bilan bog'lanishi kerak. Beshinchi – ta'sirchanlik: aniqlangan bo'shliqni fan dasturi doirasidagi didaktik qaror orqali kamaytirish imkoniyati mavjud bo'lishi lozim.

Taklif etilayotgan mexanizm yetti izchil amalni o'z ichiga oladi.

Bosqich	Asosiy amal
1. Dalilni qayd etish	Mentor, talaba va OTM rahbari aniq kasbiy harakat, kontekst va natijani standart shaklda qayd etadi.
2. Dalilni tozalash	Shaxsga oid yoki mavzuga aloqasiz tafsilotlar ajratiladi; kuzatuv bilan talqin farqlanadi.
3. Tasniflash va triangulyatsiya	Dalillar kasbiy faoliyat komponentlari bo'yicha guruhlanib, mustaqil manbalar o'rtasidagi moslik tekshiriladi.
4. Dastur bilan xaritalash	Tasdiqlangan qiyinchilik tegishli fan, kutilayotgan o'quv natijasi, mavzu, topshiriq va baholash mezoniga bog'lanadi.
5. Sababni didaktik tahlil qilish	Bo'shliq mazmun yetishmasligi, o'quv faoliyatining nomuvofiqligi, mashq yetarli emasligi yoki baholashdagi uzilishdan kelib chiqqani aniqlanadi.
6. Korreksion qaror	Yangi mavzu qo'shishdan oldin mavjud mavzuni aniqlashtirish, keys, mikroo'qitish, tahliliy topshiriq yoki rubrikani yangilash variantlari tanlanadi.
7. Qayta verifikatsiya	Yangilangan element navbatdagi amaliyotda ayni kasbiy harakat bo'yicha dalillar orqali qayta tekshiriladi; xulosa hujjatlashtiriladi.

Bitta kasbiy qiyinchilikka turli sabablar olib kelishi mumkin. Masalan, talabaning formativ baholashni qo'llay olmasligi mazkur tushunchani bilmaslikdan, topshiriq tuzishni mashq qilmaganlikdan yoki real sinfda tez qaror qabul qilish tajribasi yetishmasligidan kelib chiqishi mumkin. Shuning uchun “muammo aniqlandi – yangi mavzu qo'shildi” shaklidagi to'g'ridan-to'g'ri qaror yetarli emas.

Aniqlangan bo'shliq	Tekshiriladigan sabab	Dasturga mumkin bo'lgan javob	Keyingi amaliyotdagi dalil
Dars maqsadini o'quvchi faoliyati orqali ifodalay olmaslik	Natijani faqat mavzu nomi bilan tenglashtirish	Maqsad–faoliyat–baholash mosligi bo'yicha tahliliy topshiriq va rubrika	Dars ishlanmasi hamda kuzatuv varaqasidagi moslik
O'quvchilar farqiga mos topshiriq bera olmaslik	Differensiallashtirish mezonini vaziyatga tatbiq etish mashqi kam	Bir mavzu uchun uch darajadagi topshiriq konstruktori va keys	Topshiriqlar namunasi, mentor qaydi, talaba refleksiyasi
O'quvchi xatosiga diagnostik savol bera olmaslik	Xatoni faqat noto'g'ri javob sifatida ko'rish	O'quvchi fikrlashini ochuvchi savollar bo'yicha mikroo'qitish	Dars yozuvi yoki kuzatuvdagi savol–javob epizodi
Formativ teskari aloqa umumiy baho bilan cheklanishi	Mezon va keyingi qadamni ifodalash ko'nikmasi shakllanmagan	Ish namunalariga mezonli izoh yozish va o'zaro baholash	Talaba bergan yozma/og'zaki teskari aloqa namunasi
Darsdan keyingi refleksiya tavsifiy bo'lib qolishi	Qaror–dalil–muqobil yechim zanjiri mavjud emas	Strukturali refleksiv kundalik va videoepizod tahlili	Refleksiyada dalil va keyingi harakatning mavjudligi

Qayta integratsiyalash individual subyektning subyektiv qaroriga tayanmasligi kerak. Mentor dalilni real sinf kontekstida qayd etadi; talaba qaror sababi va qiyinchilikni refleksiya qiladi; amaliyot rahbari dalillarni umumlashtiradi; fan o'qituvchisi ularni o'quv

natijalari bilan xaritalaydi; kafedra esa dasturiy o'zgarish zarurati va uning me'yoriy chegarasini ko'rib chiqadi. Mazkur taqsimot dalilni yaratish, talqin qilish va dasturiy qaror chiqarish vakolatlarini ajratadi.

Subyekt	Asosiy vakolat	Yakka holda qabul qilmasligi kerak bo'lgan qaror
Talaba	O'z faoliyatini dalil asosida refleksiya qilish	Shaxsiy qiyinchilikni umumiy dastur kamchiligi deb belgilash
Maktab mentori	Kasbiy harakatni real vaziyatda mezonli kuzatish	Fan dasturini bir tomonlama o'zgartirish
Amaliyot rahbari	Dalillarni yig'ish, anonimlashtirish va takroriy holatlarni guruhlash	Kontekstsiz umumlashtirish
Fan o'qituvchisi	Dalilni o'quv natijasi va didaktik faoliyat bilan xaritalash	Boshqa manbalarni tekshirmasdan mazmun qo'shish
Kafedra yoki dastur kengashi	Triangulyatsiya qilingan dalil asosida o'zgarishni tasdiqlash va hujjatlashtirish	Me'yoriy talab va kredit yuklamasini e'tiborsiz qoldirish

XULOSA

Pedagogik amaliyot dual ta'limning faqat bajariladigan qismi emas, fan dasturini takomillashtirish uchun dalil ishlab chiqaradigan muhitdir. Biroq amaliyotda uchragan har bir holat dasturga o'zgartirish kiritish uchun yetarli asos bo'la olmaydi. Dalil aniq kasbiy harakatga tegishli bo'lishi, takrorlanishi, bir nechta manba bilan tasdiqlanishi, o'quv natijasiga bog'lanishi va didaktik vosita orqali ta'sir etish mumkin bo'lgan sababni ko'rsatishi kerak.

Qayta integratsiyalash mexanizmi dalilni qayd etish, tozalash, tasniflash va triangulyatsiya qilish, dastur bilan xaritalash, sababni tahlil qilish, korreksion qaror qabul qilish va keyingi amaliyotda verifikatsiya qilish bosqichlaridan iborat. Ushbu sikl mazmunini sinxronlashtirishni to'ldiradi: dastlab fan mazmuni amaliy vazifaga yo'naltiriladi, keyin amaliyotdan olingan tekshirilgan dalil fan mazmunini aniqlashtirishga qaytadi. Amaliyot uchun quyidagilar tavsiya etiladi: fan o'qituvchisi va mentor uchun yagona kuzatuv terminlarini kelishish; dars ishlanmasi, kuzatuv varaqasi va reflektiv kundalikni o'quv natijalari bilan bog'lash; yakka holatni dasturiy kamchilik sifatida talqin qilmaslik; dasturiy o'zgarishni kafedra darajasida dalillar paketi asosida rasmiylashtirish; kiritilgan o'zgarishni keyingi amaliyot siklida ayni mezonlar bilan qayta tekshirish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. O'RQ-637-son, 2020-yil 23-sentabr. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Pedagogik ta'lim sifatini oshirish va pedagog kadrlar tayyorlovchi oliy ta'lim muassasalari faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-289-son qarori. 2022-yil 21-iyun.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Pedagog kadrlar tayyorlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-73-son Farmoni. 2025-yil 28-aprel.
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Oliy ta'lim tizimida dual ta'limni tashkil etish chora-tadbirlari haqida"gi 14-son qarori. 2025-yil 16-yanvar.
5. Hammerness K. From Coherence in Theory to Coherence in Practice // Teachers College Record. 2006.